

(1908–1914), which were first published in Poltava, and then in Kyiv and Gadyach. The materials about T. Shevchenko on various genres and themes – poetries and poems by T. Shevchenko, known and unknown authors, literary and critical researches, the International competition for the project of the monument of Shevchenko in Kyiv, and the collection of funds for the construction of the memorial celebration of the Shevchenko anniversaries, etc were published here. Some February issues of the journals were completely dedicated to the memoriam of T. Shevchenko. The strong role in popularizing the name of Shevchenko, in celebrating his role in the history of the Ukrainian people and perpetuating the memory belongs to the editor, the publisher, and the writer Olena Pchilka. Shevchenkiana of Olena Pchilka is also investigated.

Key words: T. Shevchenko, Olena Pchilka, the journal, "Ridnyi kraj", "Moloda Ukraina", commemoration, anniversary.

УДК 811.161.2'42:821.161.2 – 1.09 Шевченко

В. Городецька, канд. філол. наук, доц.
Криворізький державний педагогічний університет
kafedra_movy@kdpu.edu.ua

КОНЦЕПТ "ПРОСТІР" ЯК СКЛАДОВА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ Т. Г. ШЕВЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕМИ "ГАЙДАМАКИ")

Проаналізовано концепт "Простір" у поемі Т. Г. Шевченка "Гайдамаки". Доведено визначальний вплив історичних чинників на формування національного характеру, мислення народу, його світосприйняття. Світоглядні позиції поета нерозривно пов'язані з архетипами мислення українського народу, що сформувалися протягом тисячолітньої його історії та презентують національне усвідомлення необхідності боротьби етносу за збереження духовної, історичної, територіальної цілісності. Автор через власне бачення соціальних катаклізмів розкриває загальнонаціональну трагедію українців. Простір у національно-мовній картині світу асоціюється з безкрайністю української землі, свободою духу українського народу, незнищенною національною пам'яттю і представлений трьома складовими: народне уявлення про український простір; історичний простір козацької визвольної боротьби XVII ст.; історичний простір гайдамачини XVIII ст.

Ключові слова: антропологічна лінгвістика, лінгвокультурологія, концепт, національно-мовна картина світу.

Наприкінці XVIII ст. німецький лінгвофілософ Й. Г. Гердер запропонував здійснити зіставну фізіогноміку народів, спираючись на мовні факти. У XIX ст. ця ідея була підхоплена великим німцем В. фон Гумбольдтом, який по праву вважається фундатором сучасної філософії мови і який створив цілісну концепцію "мовної картини світу". У центрі його наукових розвідок постає проблема взаємозв'язку мови та мислення конкретного народу. У кожного народу мовна система презентує систему понять, мисленнєвих формул, навколишній світ у тій формі, якою його сприймає етнос. Це і створює неповторність, унікальність мови, оскільки пов'язано з індивідуальним досвідом кожної нації, що набувається під час її формування протягом тисячолітньої історії і на який впливають екстралінгвальні фактори (географічні, кліматичні, культурологічні, історичні, фізіологічні, психологічні та інші чинники). На думку В. фон Гумбольдта, це і становить ідіостетичність конкретної мови світу. Іншими словами, пізнаючи навколишню дійсність, сприймаючи її, підлаштовуючись під об'єктивно запропоновані життям та долею умови, етнос формує своє бачення всього, що його оточує, і позиціонує себе через мову, проявляє свій психотип та способи мислення.

Безумовно, кожен народ складається з індивідуумів різного віку, статі, інтелектуальних здібностей, рівня освіченості, місця проживання тощо. Кожна особистість має індивідуальні мисленнєві, а відповідно, й мовленнєві особливості. Однак усі ці люди є членами одного мовного колективу зі спільною еволюцією, в ході якої і формується єдине національне світосприйняття, єдина система духовних цінностей, єдине ґносеологічне кредо. Тому можемо говорити про антропологічний аспект мови (не тільки про роль її носіїв в історичному формуванні мовної системи, а й про вплив мови на представників нації), тому що людина, народжуючись у мовному колективі, набуває під час власної соціалізації у суспільстві вже сформовані й прийняті в ньому коди, символи, які, на думку К. Г. Юнга, супроводжуватимуть її все життя і впливатимуть на формування власних світоглядних позицій, напевно, невід'ємних від переконань етносу.

Лінгвофілософські переконання німецького вченого вплинули на подальші наукові розвідки таких його послідовників, як

Е. Арндт, Й. Вайсгербер, Х. фон дер Габеленц, М. Гартман, В. Порциг, Й. Фіхте та ін. В українському мовознавстві відбулося справжнє відродження ідей В. фон Гумбольдта у працях О. Потебні. Загалом можна стверджувати про такі переконання вітчизняних мовознавців:

- 1) мова являє сукупну енергію народу в цілому;
- 2) дух особистості формується під впливом духовності нації;
- 3) мисленнєва та мовленнєва своєрідність народів формується протягом усієї їхньої історії розвитку, формування способів сприйняття дійсності, мислення, тому являє собою діалектичну єдність поступового розвитку та стабільності;
- 4) вплив мови індивідуально втілюється у кожній особистості під впливом багатьох принципів;
- 5) кожна мова дає можливість відкрити старий світ по-новому, своєрідно;
- 6) кожен носій цієї мови через власну душу інтерпретує загальнонаціональні проблеми.

Виходячи із зазначеного вище, можемо стверджувати, що загальнонаціональний мисленнєвий та психологічний тип віддзеркалюється через систему концептів у кожному представникові етносу зі збереженням етнічних духовних цінностей та врахуванням особистісного життєвого досвіду. У науковій лінгвістичній традиції "концепт" розглядається як центральне поняття антропологічного мовознавства та лінгвокультурології, оскільки пов'язане не тільки з лексичним значенням слова, але й з комплексом екстралінгвістичних чинників, наприклад, з історичним досвідом як народу в цілому, так і окремої людини зокрема. Концепт у такому сенсі можна вважати явищем мисленнєвим, в якому знаходить відображення весь багаж знань народу про те чи те поняття і яке зрозуміле носієві національної мови як частині мовного колективу, про що писали Д. С. Лихачов та С. О. Аскольдов-Алексєєв. Семантичний підхід до розуміння концепту представлений у працях Н. Д. Арутюнової. Концепт як лінгвокультурологічне поняття витлумачується у наукових концепціях Ю. С. Степанова, Г. Вежицької. Національно-мовна картина світу проявляється через концепти, що мають "ключовий" характер для розуміння духовності певного лінгвокультурного ареалу.

Отже, **мета** статті полягає у виявленні індивідуально-авторської мовної картини світу Т. Г. Шевченка у поемі "Гайдамаки" через реалізацію концепту "Простір" як частини загальнонаціонального світосприйняття українців. Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідити мовну картину світу поета на лексичному рівні як прояв сформованих архетипів мислення українського народу, що сформувалися протягом тисячолітньої його історії і презентують національне усвідомлення необхідності боротьби етносу за збереження духовної, історичної, територіальної цілісності та окреслити авторське бачення соціальних катаклізмів як загальнонаціональної трагедії.

Концепт "Простір" у поемі "Гайдамаки" Т. Шевченка представлено трьома складовими:

1. Народне уявлення про український простір, сформоване фольклорними джерелами.
2. Історичний простір козацької визвольної боротьби XVII ст.
3. Історичний простір гайдамаччини XVIII ст.

Народне уявлення про український простір, сформоване фольклорними джерелами, представлено в поемі системою понять "Україна" – "чужина"; *Сини мої! орли мої! Летіть в Україну, – Хоч і лихо зустрінься, Так не на чужині.*

Україна для поета – це:

- **світ широкий** (*Сини мої, гайдамаки! Світ широкий, воля, – Ідіть, сини, погуляйте, Пошукайте долі*);
- своя **хата** (**хати́на**) і **доля**(... один собі, *У моїй хатині Заспіваю, заридаю, Як мала дитина; ...Благослови шукать долю На широ́кім сві́ті". "Постривайте... світ не хата, А ви малі діти, Нерозумні; Доле моя, доле! де тебе шукать? Вернися до мене, до моєї хати, Або хоч присни́ся... не хочеться спати*);
- **поріг** батьківської хати, від якого починаються пошуки долі у далекій дорозі життя (*Добридень же, тату, в хату! На твоїм порогу Благослови моїх діток В далеку дорогу*);
- **піч** у рідній домівці (*У печі пала Огонь і світить на всю хату...*);
- **тин** навколо рідної оселі та **думи правди** сліпих кобзарів, що зберігали історичну народну пам'ять про минувшину, коза-

цьку славу та закликали любити рідну землю (*Не одиуравсь того слова, Що про Україну Сліпий старець, сумуючи, Співає під тином. Любить її, думу правди, Козацькую славу, Любить її!*);

- *чорна сонна земля, уквітчана рястом та барвінком*, українські *широкі, безкраї стени*, що чорніючи простягаються *до синього моря, поле, гаї, байраки, зелені діброви, тополі* (Тяжко жити на світі, а хочеться жити: Хочеться дивитись, як сонечко сяє, Хочеться послухать, як *море* заграє, Як *пташка* щебече, *байрак* гомонить, Або *чорнобрива в гаю* заспіває...; У моїй хатині, як в *степу безкраїм*, Козацтво гуляє, *байрак* гомонить; У моїй хатині *синє море* грає, Могила сумує, *тополя* шумить...; Ночували *гайдамаки В зеленій діброві*, На припоні пасли коні, Сідлані, готові; Встала й весна, *чорну землю* Сонну розбудила, Уквітчала її *рястом, Барвінком* укрила; *І на полі* жайворонки, Соловейко *в гаї* Землю, убрану весною, Вранці зустрічають).

Широкий світ українського простору не обмежується географічними реаліями, а простягається в уяві письменника до *неба, сонця, місяця та зірок. Місяць, білолиций, високий, круглолиций*, та *зорі* освітлюють *криницю, вербу, калину, козака з дівчиною* (А тим часом *місяць* пливе оглядає *І небо, і зорі, і землю, і море* Та глянуть на люде, що вони моторять, Щоб богові вранці про те розказать; Світить *білолиций* на всю Україну; *Зорі* сяють; *серед неба* Горить *білолиций*; *Верба* слуха соловейка, Дивиться *в криницю*; *На калині, над водою*, Так і виливає, Неначе зна, що дівчину Козак виглядає; У гаю, гаю *Вітру* немає; *Місяць* високо, *Зірочки* сяють).

Серед такої ідилії ключовим поняттям, що об'єднує Україну, виступає *Дніпро*, який, як в увертюрі до музичного твору, може бути *широким, синім, дужим, батьком*, а в ситуації соціальних зіткнень *завиває, нагинає лози, підіймає гори-хвилі, реве, стогне*, червоніє, упивається кров'ю, якою може напоїти Чорне море ("Ой *Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий!* Багато ти, *батьку*, у море носив Козацької крові; ще понесеш, друже! Червонив ти синє, та не напоїв; А сю ніч уп'єшся. Пекельнеє свято По всій Україні сю ніч зареве; А *Дніпр* мов підслухав: *широкий та синій, Підняв гори-хвилі*; а в очеретах *Реве, стогне, завиває, Лози нагинає*; Грім гогоче, а блискавка *Хмару роздирає*). Дніп-

ро нібито уявна межа між рідним краєм і чужиною (**В далекій дорозі Найдю або долю, або за Дніпром Ляжу головою...**). Чужина для Т. Шевченка асоціюється з **лихою годиною, снігом** (*Якби не він спіткав мене **При лихій годині**, Давно б досі заховали В снігу **на чужині**...*), **чужим полем** (*Забудь мене, пташко, забудь, не журиш А коли почуєш, що **на чужім полі** Поляг головою, – нишком помолись*), **німими стінами, сльозами** (*Поділюся Моїми **сльозами**... Та не з братом, не з сестрою **З німими стінами На чужині**...*).

Утрата національної пам'яті може перетворити рідну землю з її славетною історією на духовну чужину. Від бурхливого та героїчного минулого сильної козацької держави, яку поважала Європа, по Україні залишилися тільки поодинокі могили вояків (*Гомоніла Україна, Довго гомоніла, Довго, довго кров степами Текла-червоніла. Текла, текла та й висохла. Степи зеленіють; Діди лежать, а над ними **Могили синіють***). В Україні не збережено місця поховання видатних військових отаманів, очільників козацьких військ (*Од козацтва, од гетьманства **Високі могили** – Більш нічого не осталось, Та й ті розривають...*). Історичною загадкою залишаються поховання Богдана Хмельницького, Богуна, Гонти, Залізняка, Наливайка, Остряниці та інших (*Згадайте праведних гетьманів: Де їх **могили**? де лежить Останок славного **Богдана**? Де **Остряницина** стоїть Хоч би **убогая могила**? Де **Наливайкова**? нема!; Багато їх, а хто скаже, Де **Гонти могила**, – Мученика праведного Де похоронили? Де **Залізняк**, душа щира, Де одпочиває? Тяжко! важко! Кат панує, А їх не згадають*). **Запорізьку Січ** зруйновано Катериною II, професійні військові, козаки, рятувались на **Кубані** та на **Дунаї** (*А тим часом стародавню **Січ** розруйнували: Хто на **Кубань**, хто за **Дунай**, Тільки і осталися, Що пороги серед степу. Ревуть завивають...*); козацьку столицю **Чигирин** спалюжено російськими військами та перетворено на **убогі руїни козацької слави**, на **домовину** України (*Гетьмани, гетьмани, якби-то ви встали, Встали, подивились на той **Чигирин**, Що ви будували, де ви панували! Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали **Козацької слави убогих руїн**; І смерклося, а в **Чигрині**, Як у домовині. Сумно-сумно. (Отак було По всій Україні...)*). Національну

гордість українського народу, символ ревучого Дніпра – пороги – разом з простором козаччини через два століття після руйнації Запорізької Січі затоплено водами Каховського водосховища (*...пороги Меж очеретами Ревуть, стогнуть – розсердилися, Щось страшне співають; Дніпро на нас розсередився, Плаче Україна...*).

Т. Г. Шевченко демонструє прекрасні знання як історик, окреслюючи у поемі історичний простір козацької визвольної боротьби XVI–XVII ст. такими подіями:

- побудова Запорізької Січі (одна з перших згадок про Томаківську Січ, розташовану на острові Томаківка, затопленого Каховським водосховищем, біля сучасного міста Марганець Дніпропетровської області, та Хортицьку Січ, розташовану на острові Хортиця у місті Запоріжжя, датується другою половиною XVI ст.);

- морські походи козаків на Стамбул (під проводом гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного у 1615 р. близько 4000 вояків спалили османську столицю, що мала назву Ускудар, трансформовану поетом у Скутар, дали бій туркам на Дунаї та захопили у полон ворожого адмірала; у 1616 р. близько 6000 козаків повністю розбили турецький флот під Кафою (нинішня Феодосія) та визволили полонених, припинивши функціонування найбільшого ринку рабів на Кримському півострові; у 1617 р. козацькі чайки пройшли, подаючи світлові сигнали, понад берегом, де розташований султанський палац, розгромили турецьку ескадру і вбили османського адмірала). Загалом відомими в історії залишаються 25 успішних чорноморських походів українських козаків проти Османської Порти у XVI ст. (*... а тим часом Пишними рядами Виступають отамани, Сотники з панами І гетьмани; всі в золоті У мою хатину Прийшли, сіли коло мене І про Україну Розмовляють, розказують, Як Січ будували, Як козаки на байдаках Пороги минали, Як гуляли по синьому, Грілися в Скутарі...*);

- національно-визвольні змагання під проводом Богдана Хмельницького у XVII ст. (битва під Жовтими Водами у квітні-травні 1648 р., що ознаменувалася першою перемогою гетьмана над польським військом під проводом С. Потоцького, переможна битва під Корсунем над поляками під проводом М. Потоцького у травні 1648 р. (*Нема Богдана – червонить*

І Жовті Води, й Рось зелену. Сумує Корсунь староденний: Нема журбу з ким поділити).

Трагедію знищення державності України, що супроводжувалася поневоленням населення, наступом на їхні релігійні переконання та цінності (*Розбрелись конфедерати По Польщі, Волині, По Литві, по Молдаванах І по Україні...*), занепадом культури, витравленням національної пам'яті, коли *"на гвалт України Орли налетіли..."*, Т. Г. Шевченко зіставляє за масштабом із трагедією загибелі цивілізації Трої (*Тяжко глянуть; а згадаєм – Так було і в Трої. Так і буде*). Загалом, це неминуче повинно було б призвести до громадянського вибуху, враховуючи споконвічний потяг народу до свободи. І такий соціальний катаклізм стався у другій половині XVIII ст., відомий в історії як Коліївщина, складова гайдамацького руху на Правобережній Україні. Поет як художник-баталіст широкими мазками змальовує криваве полотно народного гніву, нестримний потік поганих національних почуттів нащадків славетних воїнів, які століттями вдало боронили південні кордони Речі Посполитої та український народ від страшної смертельної загрози, що йшла від Османської Порти та Кримського Ханства, а тепер втратили навіть право називатися автентичною назвою "український народ". Народними хвилюваннями було охоплено такі населені пункти та регіони, окреслені певними географічними реаліями:

- **Чигирин** (*Кругом святого Чигрина Сторожа стане з того світу, Не дасть святого розпинать. А ви Україну ховайте: Не дайте матері, не дайте В руках у ката пропадать. Од Конашевича і досі Пожар не гасне, люде мруть, Конають в тюрмах, голі, босі...; Завтра вночі у Чигрині Свячений достану*);

- **Черкаси** (*... іде Ярема, Та не до Оксани, Не в Вільшану на досвітки, – До ляхів поганих У Черкаси. А там третій Півень заспіває...А там... а там... Йде Ярема, На Дніпр поглядає*);

- **Київ, Умань** (*Хвалилися гайдамаки, на Умань ідучи: "Будем драти, пане-брате, З китайки онучі"; Погуляли Купою на купі Од Києва до Умані Лягли ляхи трупом. Як та хмара, гайдамаки Умань обступили Опівночі; до схід сонця Умань затопили;...страшно, страшно Умань запалала. Ні в будинку, ні в костьолі, Нігде не осталось, Всі полягли*);

• **Вільшана** (*Постривай! Упоравишсь, біжи в Вільшану: Імості треба. Не барись*");

• **Смілянщина** (*Поміж возами нігде статъ: Неначе в ірій, налетіло 3 Смілянщини, з Чигирина Просте козацтво, старшина, На певне діло налетіли. Не десять душ, а, слава богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте? Співають*);

• **Медведівка, Сміла, Канів, Волинь, Полісся** (*Зайнялася Смілянщина, Хмара червоніє. А найперша Медведівка Небо нагріває. Горить Сміла, Смілянщина Кров'ю підливає. Горить Корсунь, горить Канів, Чигирин, Черкаси; Чорним шляхом запалало, І кров полилася Аж у Волинь. По Поліссі Гонта бенкетує, А Залізник в Смілянщині Домаху гартує, У Черкасах, де й Ярема Пробує свячений*);

• **Лисянка** (*Ходім з нами у Лисянку Ножі гартувати!*");

• **Воронівка, Вербівка** (*Мандрували гайдамаки Лісами, ярами, А за ними і Галайда 3 дрібними сльозами. Вже минули Воронівку, Вербівку; в Вільшану Приїхали*);

• **Кирилівка, Будище (3 Керелівки)**. "*А Будища знаєш? І озеро коло Будищ?*" "*І озеро знаю, Отам воно; оцим яром Втрапите до його*";

• **Лебедин** ("*У Лебедин! У Лебедин, – чуєш?*");

• **Лиман** (*Віє, Віє вітер з-за Лиману, Гне тополлю в полі...*);

• **Чорний шлях, битий шлях** (*Отакий-то наш отаман, Орел сизокрилий! І воює, і гарцює 3 усієї сили – Нема в його ні оселі, Ні саду, ні ставу... Степ і море; скрізь битий шлях, Скрізь золото, слава. Шануйтеся ж, вражі ляхи, Скажені собаки: Йде Залізник Чорним шляхом, За ним гайдамаки*");

• **Україна** (*Гомоніла Україна, Довго гомоніла, Довго, довго кров степами Текла-червоніла. І день, і ніч гвалт, гармати; Земля стогне, гнеться; Минають дні, минає літо, А Україна, знай, горить; По селах голі плачуть діти – Батьків немає*);

• **Тясмин (Над Тясмином)**. *У темному гаю, Зібралися; старий, малий, Убогий, багатий Поєднались, – дожидають Велико-го свята*);

• **Інгул** (*Інгул щозиму замерзає – Богун не встане загатить Шляхетським трупом*);

- **Тікич** (*Гнилий Тікич Кров'ю червоніє*);
- **Рось, Альта, Сена** (*Місяцю мій ясний! з високого неба Сховайся за гору, бо світу не треба; Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось, І Альту, і Сену, і там розлилось, Не знать за що, крові широкеє море*).

Змінюється пейзаж, іншими кольорами забарвлено простір (із милого, благосного, умиротвореного він перетворюється на ворожий, агресивний, апокаліптичний): **дiброва стогне** (*Повалили гайдамаки, Аж стогне дiброва*); **червоний місяць горить** у тумані над лісом (*Із-за лісу, з-за туману, Місяць випливає, Червоніє, круглолиций, Горить, а не сяє, Неначе зна, що не треба Людям його світу, Що пожари Україну Нагріють, освітять*); **на вигоні сова завиває** (*Людей не чуть; через базар Кажан костокрилий Перелетить; на вигоні Сова завиває*).

Отже, Т. Г. Шевченко як художник масштабнo і всеохоплююче змалював широку просторову панораму народних хвилювань в Україні XVIII ст., як історик всебічно і ґрунтовно проаналізував глибинні причини й невідворотні наслідки соціальних потрясінь для українських земель, як майстер художнього слова переконливо та емоційно вплинув на формування національної самосвідомості українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов-Алексеев // Русская речь. Новая серия. – Л. : Academia, 1998. – С. 28–44.
3. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Й. Л. Вайсгербер. – М. : УРСС Эдиториал, 2004. – 232 с.
4. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
5. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филол. науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
6. Гердер Й. Г. Избранные сочинения / Й. Г. Гердер. – М. : Худ. лит-ра, 1959. – 342 с.
7. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
8. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с.

9. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
10. Єрмоленко С. С. Мова в культурі народу (план-проспект) / С. С. Єрмоленко, Т. А. Харитонova, О. Б. Ткаченко та ін. // Мовознавство. – 1998. – № 4–5. – С. 3–17.
11. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / І. В. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39–46.
12. Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре / С. Е. Никитина // Логический анализ языка: Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 117–123.
13. Попова З. Д. Понятие "концепт" в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 1999. – С. 4–12.
14. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / В. Порциг. – М., 1964. – 334 с.
15. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Мистецтво, 1993. – 302 с.
16. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
17. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Школа "Языки рус. культуры", 1997. – 824 с.
18. Русанівський В. М. Єдиний мовно-образний простір української ментальності / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1993. – № 6. – С. 3–13.
19. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.
20. Arndt E. M. Ideen über die höchste historisch Ansicht der Sprach / E. M. Arndt. – Rostok ; Leipzig, 1805. – 125 s.
21. Fichte J. G. Von der Sprachfähigkeit und dem Ursprünge der Sprache / J. G. Fichte. – Berlin, 1846. – 111 s.
22. Gabelentz G. von der. Die Sprachwissenschaft. ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse / G. Gabelentz. – Leipzig, 1891. – 152 s.
23. Hartmann N. Zur Grundlegung der Ontologie / N. Hartmann – Berlin, 1965. – 42 s.

Надійшла до редколегії 20.09.18

REFERENCES

1. Arutjunova, N. D. (1998). *Jazyk i mir cheloveka [Language and world of man]*. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury [in Russian].
2. Askol'dov-Alekseev, S. A. (1998). *Koncept i slovo [Concept and word]. Russkaja rech'. Novaja serija – Russian speech. New episode*, (Pp. 28-44) L.: Academia [in Russian].
3. Vajsgerber, J. L. (2004). *Rodnoj jazyk i formirovanie duha [Mother language and spirit formation]*. Moscow: URSS Jeditorial [in Russian].
4. Vezhbickaja, A. (1999). *Semanticheskie universalii i opisanie jazykov [Semantic universals and a description of the languages]*. M.: Jazyki russkoj kul'tury [in Russian].

5. Vorkachev, S. G. (2001). Lingvokul'turologija, jazykovaja lichnost', koncept: stanovlenie antropocentricheskoj paradigmy v jazykoznanii [Linguoculturology, the Linguistic Personality, the Concept: the Formation of the Anthropocentric Paradigm in Linguistics]. *Filol. nauki – Philological Sciences*, 1, 64–72 [in Russian].
6. Gerder, J. G. (1959). *Izbrannye sochinenija [Selected works]*. M.: Hud. literatura [in Russian].
7. Holubovska, I. O. (2004). *Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic Peculiarities of World Language Paintings]*. K.: Lohos [in Ukrainian].
8. Gumbol'dt, V. fon. (2000) Izbrannye trudy po jazykoznaniju [Selected Works on Linguistics]. M.: Progress [in Russian].
9. Gumbol'dt, V. fon. (1985). Jazyk i filosofija kul'tury [Language and Philosophy of Culture]. M.: Progress [in Russian].
10. Yermolenko, S. S. (1998). Mova v kulturi narodu (plan-prospekt) [Language in the Culture of the People (plan)]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 4–5, 3–17 [in Ukrainian].
11. Kononenko, I. V. (1996). Natsionalno-movna kartyna svitu: zistavnyi aspekt (na materialy ukrainskoi ta rosiiskoi mov) [National-language Picture of the World: a Comparative Aspect (on the material of the Ukrainian and Russian languages)]. *Movoznavstvo –Linguistics*, 6, 39–46 [in Ukrainian].
12. Nikitina, S. E. (1991). O konceptual'nom analize v narodnoj kul'ture [On Conceptual Analysis in Folk Culture]. *Logicheskij analiz jazyka: Kul'turnye koncepty – Logical analysis of language: Cultural concepts*. M. : Nauka [in Russian].
13. Popova, Z. D. (1999). Ponjatie "koncept" v lingvisticheskikh issledovanijah [The Notion of "Concept" in Linguistic Studies]. – Voronezh: Voronezh. gos. un-t [in Russian].
14. Porcig, V. (1964). *Chlenenie indoevropejskoj jazykovej oblasti [The membership of the Indo-European language area]*. Moscow [in Russian].
15. Potebnja, A. A. (1993). *Mysl' i jazyk [Thought and language]*. K.: Mistectvo [in Russian].
16. Prykhodko, A. M. (2008). *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradymhi linhvistyky [Concepts and Conceptual Systems in the Cognitive-Discursive Paradigm of Linguistics]*. Zaporizhzhia: Premier [in Ukrainian].
17. Stepanov, Ju. S. (1997). *Konstanty. Slovar' russkoj kul'tury [Constants. Dictionary of Russian Culture]*. M. : Shkola "Jazyki russkoj kul'tury" [in Russian].
18. Rusanivskiy, V. M. (1993). Yedynyi movno-obraznyi prostir ukrainskoi mentalnosti [The Only Language-Figurative Space of Ukrainian Mentality]. *Movoznavstvo–Linguistics*, 6, 3–13 [in Ukrainian].
19. Jung, K. G. (1991). *Arhetip i simvol [Archetype and Symbol]*. M.: Renessans [in Russian].

V. Gorodecka, Cand. of Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University

THE CONCEPT "SPACE" IN TARAS SHEVCHENKO'S POEM "GAYDAMAKY"

The article analyzes the concept of space in the poem by Taras Shevchenko "Gaydamaky". It shows a significant influence of historical factors on the formation of national character, people's thinking and their worldview. The poet's worldview is

inextricably linked with the Ukrainian people's thinking archetypes, formed over thousands of years of history and presents national awareness of the need to fight for the preservation of spiritual, historical and territorial integrity. Through his own vision of social upheavals, the author reveals a Ukrainian national tragedy. The space in the national linguistic world is associated with never ending Ukrainian land, freedom of the spirit of the Ukrainian people, national memory and is presented by such components as people's perception of the Ukrainian space, historical space of the Cossack liberation struggle in the XVII century, historical space of the phenomenon of haidamaky in the 18th century. The folklore perception of the Ukrainian space system is represented in the poem by concepts of Ukraine as a foreign land, where Ukraine embodies a wide world, a person's house, a parents' house, a threshold, an oven, fence, sleepy land, endless steppes that stretch to the blue sea, a field, trees, gorges, green oak, a rapid river the Dnipro, the sky, the moon, the stars, the sun, while a foreign land is associated with a stranger's field, dumb walls, snows. The liberation struggle in the XVII century is delineated by reference to the construction of the Zaporoz'ka Sich and the space of battles in Turkey, near Zhovty Vody and Korsun. The loss of historical memory, offended religious and national rights of the Ukrainians led to social upheaval that spread all over Ukraine in the 18th century, including Chyhyryn, Uman, Charkasy, Kyiv, Smilyanschyna and other regions.

Keywords: anthropological linguistics, linguistics, concept, national linguistic worldview.

УДК 821.161.2 Шевченко Т.

Л. Грицик, д-р філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
grytskyk@ukr.net

ЗУСТРІЧ А. ЦЕРЕТЕЛІ З Т. ШЕВЧЕНКОМ: КОМУНІКАТИВНЕ ТІЛО "КАВКАЗУ"

Творчість Тараса Шевченка займає поважне місце в історії українсько-грузинських літературних взаємин XIX–XXI ст. Зустріч А. Церетелі й Т. Шевченка в Петербурзі та пізніші спогади грузинських шістдесятників (тергдалеулі) покладені в основу ґрунтовних історико-літературних, компаративних вислідів як грузинських, так і українських учених (І. Луценко, Д. Косарик, В. Шубравський, А. Асатіані, О. Баканідзе, О. Барамідзе, Б. Жгенті, О. Мушкудіані, С. Хуцїшвілі, Л. Хатіашвілі).

Захоплення А. Церетелі Т. Шевченком найчастіше пояснюють типологією грузинського та українського романтизму, подібністю тем, образів. Проте й досі залишається низка нез'ясованих моментів зустрічі: чому саме А. Церетелі зустрічався з Т. Шевченком, адже серед членів тогочасного грузинського земляцтва були й І. Чавчавадзе, Н. Ніколадзе, інші спів-